

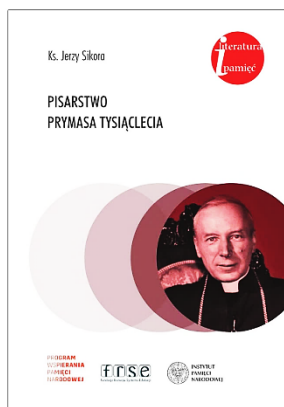
ANDRZEJ KARCZ

WYSZYŃSKI I LITERATURA. KSIĄŻKA O PISARSTWIE PRYMASA TYSIĄCLECIA

Ks. Jerzy Sikora. *Pisarstwo Prymasa Tysiąclecia*. Instytut Pamięci Narodowej, Fundacja Rozwoju Systemu Edukacji, 2020, ss. 312. ISBN: 978-83-8229-146-9.

DOI: <https://doi.org/10.18290/rh23711.10>

Wydana w 2020 r. książka ks. Jerzego Sikory *Pisarstwo Prymasa Tysiąclecia* jest niezwykle interesującym wprowadzeniem do dzieł Kardynała Stefana Wyszyńskiego. Autor prezentuje je w uporządkowany sposób, omawiając w ośmiu rozdziałach wybrane i najważniejsze aspekty pisarstwa, które jest – by powiedzieć jak najprościej – bogate w treści i zróżnicowane w formie. Jest też ogromne objętościowo, gdyż liczy kilkadziesiąt tomów. O tych sprawach ks. Sikora informuje czytelnika od razu we wstępie do swojej książki, ale robi to i w dalszych jej partiach, podejmując próbę wyjaśnienia – ogólnie rzecz biorąc – złożoności i nadzwyczajnego charakteru prezentowanego pisarstwa.

Opracowanie ks. Sikory ma bardzo jasno określony cel, a mianowicie pragnie uzupełnić lukę badawczą, polegającą na tym, że nie było dotychczas omówień tego pisarstwa od strony jego jakości literackich. Pragnie też w ogóle przedstawić Wyszyńskiego jako autora i twórcę niezmiernie wyczulonego na sztukę słowa. Całość służy ponadto jako rozbudowane wprowadzenie do antologii tekstów Kardynała – książka składa się bowiem z dwóch odrębnych części: z rozważań Sikory (strony 9-188) i z wyboru pism Wyszyńskiego (strony 193-299). Ten drugi komponent, złożony z fragmentów kazań, modlitw, medytacji, listów i zapisków, dopełnia poniekąd publikację, zaspokajając rozbudzoną ciekawość czytelnika niezaznajomionego z dziełami Kardynała. Całe zamierzenie jawi się jako cenne kompendium dla celów edukacyjnych i popularyzacji pisarstwa tak ważnego dla współczesnej kultury polskiej, dzieła wciąż mało znanego, niezbadanego i udostępnianego pełniej dopiero w ostatnim czasie¹.

Dr hab. ANDRZEJ KARCZ – Instytut Badań Literackich PAN; e-mail: andrzej.karcz@ibl.waw.pl; ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-1553-991X>.

¹ Poza wcześniejszymi wydaniem niektórych pism, niejednokrotnie w wyborze i przed 1989 r. najczęściej za granicą, obecnie najpełniejszą wielotomową edycją są *Dzieła zebrane* Stefana

Recenzowana książka zasługuje na uwagę z tych powyższych, ale i z wielu jeszcze innych powodów. Książd Sikora omawia pisarstwo Wyszyńskiego – można powiedzieć – wszechstronnie, mimo że interesują go głównie jakości literackie i że czyni to zaskakująco zwięźle, w krótkich rozdziałach i podrozdziałach, czasem zaledwie zarysowując bogatą problematykę wiążącą się z prezentowanym przedmiotem. Dotyka przy tym ogromu zagadnień teoretyczno- i historycznoliterackich, estetycznych, biograficznych, filozoficznych, politycznych i – zwłaszcza w tym przypadku *last but not least* – teologicznych i religijnych.

Uderza też sposób potraktowania tak szerokiego zestawu problemów, dobór omawianych tematów, zniuansowanie szczegółów, posłużenie się literaturą przedmiotową. Książd Sikora pisze o literackości i formach gatunkowych pism Kardynała, pokazuje ich aspekt praktyczny, rozpatruje konteksty literackie, kulturowe, teologiczne i filozoficzne, dokonuje krótkich porównań, szukając podobieństw z innymi wybranymi pisarzami, rozważa idee kreatywności, intertekstualności, artystycznej i pneumatologicznej inspiracji, przywołuje wreszcie ważne zdarzenia z życia wyjątkowego autora (jego uwięzienie w latach 1953-56 przez władze komunistyczne pojawia się w wielu rozważaniach), wskazuje na jego sakralne widzenie świata i człowieka, przedstawia charakterystykę jego osoby. To niezmiernie bogata prezentacja przedmiotu.

Książd Sikora postawił przed sobą trudne zadanie – i z powodzeniem je wykonał – ukazania czy uchwycenia literackości pisarstwa, które nie aspiruje do miana literatury pięknej, które jest dokumentem, świadectwem, autentycznym zapisem, praktycznym przekazem, refleksją filozoficzną i religijną, medytacją, modlitwą, kazaniem... Zaczął od definicji form i gatunków uprawianych przez Kardynała, wychwycił następnie i zanalizował podstawowe – głównie formalno-językowe, świadczące o literackości – cechy jego dzienników, kazań, listów, zapisków i esejów. Od tej strony pokazał więc, na ile to możliwe, specyfikę omawianego pisarstwa. Zadanie to nie należało do najłatwiejszych. W przypadku Wyszyńskiego trudność omówienia literackości wskazanych form i gatunków polega bowiem na tym, że jest to pisarstwo, które – jak to ujął ks. Sikora – „potrafi zrezygnować z «literackości» (...) na rzecz życia”, które ma dostarczyć człowiekowi wiedzy o świecie i o nim samym, ma mu odpowiedzieć, jak żyć. Traktując o tych doniosłych sprawach, autor książki bardzo sugestywnie pokazał więc problem pograniczności tego pisarstwa. Zajął się przy tym kwestiami znacznie szerszymi, sięgającymi daleko poza krąg problemów formalnych literatury.

Wyszedł przede wszystkim z założenia – przekonującego szczególnie w przypadku dzieł Kardynała – że sztuka słowa ma nie „tylko zamykać się w wąskiej literackości”,

Wyszyńskiego. Publikację zainicjowało w 1991 r. i kontynuuje warszawskie Wydawnictwo „Soli Deo”. W 2021 r. wydało ono tom 21 *Dzieł zebranych*, obejmujący pisma powstałe w okresie od stycznia do czerwca 1968. W 2017 r. rozpoczęto też wydawanie – w 27 tomach – dziennika *Pro memoria*. Do 2020 r. Instytut Pamięci Narodowej i Wydawnictwo Uniwersytetu Kardynała Stefana Wyszyńskiego w Warszawie (początkowo też archidiecezje gnieźnieńska i warszawska) opublikowały 9 tomów.

że jest ona częścią życia i formą poznania. To wyjaśnia sposób, w jaki zostało wykorzystane podstawowe dla tego opracowania pojęcie literackości, pojmowane tu – jak oznajmił ks. Sikora – dość szeroko. Trafnie w tym kontekście zostali przywołani rosyjscy formalści jako twórcy pojęcia. Celnie wskazana została ich definicja literackości – z odesłaniem do podstawowego źródła, czyli pracy Romana Jakobsona *Новейшая русская поэзия* [Noveyshaya russkaya poeziya] z 1921 r. To trudne pojęcie jest interesująco w ciągu rozważań ks. Sikory uzupełniane o dodatkowe i dotąd niewymienione tu znaczenia. Objęły one takie zjawiska, jak nowatorstwo języka, zagęszczenie znaczeń, fikcyjność, istota literatury, kreacja, metoda pisarska, estetyka. Jest też modyfikowane, a nawet pozostawiane na boku – wtedy gdy mowa o innym, nie formalnym, jego rozumieniu i gdy wskazuje się na antropologiczne pojmowanie literatury, a także na indywidualność autora i zgłębianie przez niego tajemnicy istnienia.

Wszystkie te zjawiska szczególnie interesująco zostały potraktowane na tle porównawczym, zwłaszcza gdy ks. Sikora zestawiał Wyszyńskiego – miejscami w sposób zaskakujący – z innymi twórcami literatury. Sięgnął na przykład po takich autorów, jak Witold Gombrowicz czy Andrzej Bobkowski. W odniesieniu do pierwszego wskazał, że pisarstwo Kardynała nie jest negacją dzieła twórcy *Ferdydurke*², że obydwu łączy – mimo różnic – niezwykła wrażliwość, współczucie wobec prześladowców, autentyczność czy dążenie do odnalezienia siebie w obcej przestrzeni. Porównanie z Bobkowskim przyniosło o wiele więcej podobieństw. Jak podkreślił ks. Sikora, obydwaj – i Wyszyński, i autor *Szkiców piórkiem* – stworzyli analogiczny dziennik intelektualny o charakterze edukacyjno-perswazyjnym (w odniesieniu do Kardynała chodzi o jego diariusz *Pro memoria* oraz *Zapiski więzienne*), sytuowali się w obrębie wartości chrześcijańskich, manifestowali obronę jednostki ludzkiej, wyrażali radykalizm poglądów i głosili afirmację życia. Bliska im też była bezkompromisowość moralna.

Mimo że podjęte przez ks. Sikorę próby wskazania podobieństw między autorami dotyczą o wiele bardziej ich postaw i poglądów (to prawda, że też wyrażanych w ich utworach) aniżeli samej sztuki pisarskiej (wyjątkiem jest może krótka refleksja nad sposobami opisu rzeczywistości i wybranych zjawisk przyrody w prozie Wyszyńskiego i Bobkowskiego), to jednak przeprowadzone porównania, unaoczniając analogiczne jakości, postawiły literackość dzieła Kardynała w pełniejszym świetle. Pokazały, że jest on niekwestionowanym, autentycznym pisarzem, tak jak inni polscy prozaicy XX wieku, tacy jak – na przykład – Gombrowicz czy Bobkowski.

Książka ks. Jerzego Sikory jest napisana w sposób zajmujący uwagę czytelnika, bardzo przystępną, ładną polszczyzną, w formie literackiego eseju o cechach teoretyczno- i historycznoliterackiej rozprawy. Jej lekturę utrudnia jedynie pewnego rodzaju niedopatrzanie ze strony wydawnictwa, które przygotowując książkę do druku, nie zadbało

² Książka ks. Sikora przypominał, że obydwu autorów już obok siebie stawiano, pokazując między nimi albo podobieństwa (Rojek), albo różnice (zob. *Polacy*, spektakl teatralny według *Dzienników* Witolda Gombrowicza i tekstów Stefana Kardynała Wyszyńskiego, reż. Gabriel Gietzky, scen. Rafał Kosewski, Teatr Polski, Warszawa, premiera 5 marca 2011 r.).

staranniej o układ graficzny stron – autor posłużył się cytatami, ogromną ich ilością, i nie wszystkie przywołane i zacytowane przez niego dłuższe wypowiedzi, zaczerpnięte z różnych źródeł, zostały wydzielone z tekstu głównego. Wplecione gęsto w roztrząsania i komentarze autora książki domagają się od czytelnika wyjątkowej uwagi i musi on bacznie śledzić, czyje słowa czyta.

Pisarstwo Prymasa Tysiąclecia jest niezwykle cennym omówieniem dzieł Stefana Wyszyńskiego – głównie od strony ich literackości i wielu podstawowych problemów sztuki słowa, ale i uwzględniającym szersze konteksty życia i działalności autora, który pełnił w narodzie i w Kościele specjalną misję „przywódcy” w trudnym dla Polski okresie. Książka stanowi rzetelne opracowanie i wraz z dołączoną krótką antologią wybranych tekstów Kardynała składa się na ważną pozycję wydawniczą, pogłębiającą i popularyzującą wiedzę o jego pisarskich dokonaniach.

BIBLIOGRAFIA

Rojek, Paweł. „Wyszyński i Gombrowicz”. *Pressje*, nr 34, 2013, ss. 8-14.

Sikora, Jerzy. *Pisarstwo Prymasa Tysiąclecia*. Instytut Pamięci Narodowej, Fundacja Rozwoju Systemu Edukacji, 2020.